

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Авраменко Андрій Миколайович

УДК 343.847

**КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧА ХАРАКТЕРИСТИКА
ПОКАРАННЯ У ВИДІ АРЕШТУ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Дніпропетровськ–2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Дніпропетровському державному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор
Богатирьов Іван Григорович,
Поліцейська фінансово-правова академія,
ректор.

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Колб Олександр Григорович,
Національна академія внутрішніх справ,
директор Навчально-наукового інституту права і психології;

кандидат юридичних наук, доцент
Шинкарьов Юрій Вікторович,
Харківський національний педагогічний університет ім. Г. Сковороди,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін.

Захист відбудеться « ____ » _____ 2011 року о « __:__ » годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 08.727.02 Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ за адресою: 49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26)

Автореферат розісланий « ____ » _____ 2011 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.М. Школа

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. З прийняттям нової Конституції України з'явилися потужні підвалини розбудови демократичного правового громадянського суспільства, що зумовило одночасне проведення принципово нової, самостійної пенітенціарної політики у сфері виконання і відбування покарань. Створення в країні нової Державної пенітенціарної служби та забезпечення її діяльності законодавчою та іншою нормативно-правовою базою дозволить оптимізувати органи і установи виконання кримінальних покарань до сучасних міжнародних стандартів поводження із засудженими. Прийняття низки законодавчих та галузевих нормативних актів, що регламентують діяльність установ виконання покарань, повинно позитивно вплинути на процес діяльності арештних будинків як суб'єкта виконання покарання у виді арешту. За офіційними даними Державної пенітенціарної служби України, за останні п'ять років простежується тенденція нестабільності призначення і відбування покарання у виді арешту. Зокрема, на 1.07.2006 р. в арештних домах відбувало даний вид покарання 327 осіб, 1.01.2007 р. – 323 особи, 1.07.2007 р. – 335 осіб, 1.07.2008 р. – 383 особи, 1.01.2009 р. – 725 осіб, 1.07.2009 р. – 697 осіб, – 1.01.2010 р. – 932 особи, 1.07.2010 р. – 1053 особи, а 1.01.2011р. – 918 осіб¹.

За таких умов для науки першочерговим завданням постає питання кримінально-виконавчої характеристики виконання і відбування покарання у виді арешту в Україні. Ця проблематика не стала предметом спеціальних монографічних досліджень у галузевому значенні, науковцями ще не вироблено теоретично обґрунтовані рекомендації, спрямовані на формування й удосконалення кримінально-виконавчого законодавства у цій сфері.

Вищевикладене, а також необхідність комплексного підходу до системи покарань в умовах інтеграції Української держави до світового співтовариства свідчать про актуальність теми даного дослідження, зумовлюють його не тільки наукову, але й практичну значущість.

Питання законодавчого визначення і практичного застосування такого виду покарання як арешт, а також загальні проблеми вчення про покарання, що безпосередньо стосуються і арешту, досліджувалися в роботах відомих вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких праці П.П. Андрушка,

¹ Довідка про чисельність осіб, які відбувають покарання в установах Державної пенітенціарної служби України станом на 01.01.2011 р. : Головна Довідкова інформація Статистика [Електронний ресурс] : Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/punish/control/uk/publish/article?art_id=59402&cat_id=45687.

Л. В. Багрія-Шахматова, М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В. А. Бадири, І. Г. Богатирьова, І. В. Вартилицької, М. Г. Вербенського, В. К. Грищука, О. М. Джужи, Т. А. Денисової, О. Г. Колба, В. О. Корчинського, В. М. Кудрявцева, С. Г. Келіна, М. І. Мельника, А. С. Мацко, В. О. Меркулової, В. О. Навроцького, В. Г. Павленка, В. І. Рудніка, А. Х. Степанюка, В. М. Трубникова, Б. М. Телефанко, О. В. Ткачової, П. Л. Фріса, О. Г. Фролової, С. Я. Фаренюка, С. В. Черкасова, Н. П. Черненко, С. І. Халимона, Д. С. Шияна, Ю. В. Шинкарьова, І. С. Яковець, С. С. Яценка та ін.

У сучасній українській кримінально-правовій та кримінологічній науці деякі питання покарання у виді арешту були предметом дисертаційного дослідження С. В. Черкасова "Кримінологічна концепція альтернативних мір покарання" (2006 р.), Ю. В. Шинкарьова "Арешт як вид кримінального покарання та особливості правового регулювання його виконання та вибування" (2007 р.). Науковий внесок цих учених у розробку даного виду покарання є досить вагомий, він суттєво збагатив кримінальну та кримінологічну науку, має значну прикладну цінність. Однак, їхні праці стосувалися лише окремих питань теорії кримінального права і науки кримінології. Детальний аналіз вищезазначених досліджень дозволив висвітлити як ті аспекти, котрі були вченими досліджені, так і ті, які потребують подальшого дослідження та певного удосконалення.

На сучасному етапі державотворення залишається значне коло питань щодо кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту, а від ступеня наукової розробленості відповідних проблем значною мірою залежить і адекватність законодавчого визначення даного виду покарання та ефективність його практичного виконання. Це викликає потребу теоретичної розробки таких питань, як: поняття, виконання і відбування покарання у виді арешту, характеристика осіб, які відбувають покарання у виді арешту, впровадження зарубіжного досвіду в роботу арештних домів України.

Необхідність кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту для подальшого розвитку кримінально-виконавчого права та вдосконалення законодавства у сфері функціонування Державної пенітенціарної служби взагалі, і виконання та відбування покарання у виді арешту зокрема, обумовлюють актуальність обраної теми дисертації, засвідчують її особливий науковий інтерес.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в межах та відповідно до положень Комплексної програми профілактики правопорушень на 2007-2009 рр. (затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2006 р. № 1767);

пріоритетних напрямків наукових досліджень Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (ДДУВС) на 2008-2010 роки (п. 3.3.4); Концепції Державної програми профілактики правопорушень на період до 2015 р. (схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.09.2010 р. № 1911-р.); Концепції Державної програми розвитку Державної пенітенціарної служби України (схвалена Указом Президента України від 10.12.2010 р. № 401/2008); тематики пріоритетних напрямків наукових та дисертаційних досліджень, які потребують першочергового розроблення та впровадження в практичну діяльність органів і установ виконання покарань на період 2001-2015 рр. (затверджені Науково-методичною радою ДПС України 15.11.2010 р.).

Тема дисертації обговорена й схвалена Вченою радою Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 4 від 24 квітня 2008 р.) та уточнена на засіданні Вченої ради Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (протокол № 5 від 24 січня 2011 р.).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є розробка на основі комплексного аналізу кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту науково-обґрунтованих положень і рекомендацій, спрямованих на удосконалення законодавства та практики його застосування, розроблення пропозицій щодо підвищення ефективності каяття, виправлення і ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання у виді арешту.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі *завдання*:

- дослідити витоки становлення і розвитку сучасної наукової розробки порушеної проблеми в кримінально-виконавчій науці;
- розкрити поняття та зміст покарання у виді арешту в контексті кримінально-правової і кримінально-виконавчої характеристики;
- проаналізувати порядок і умови виконання покарання у виді арешту в межах кримінально-виконавчої характеристики;
- охарактеризувати суб'єкти виконання покарання у виді арешту;
- здійснити порівняльний аналіз виконання і відбування покарання у виді арешту у зарубіжних країнах;
- надати розгорнуту кримінально-виконавчу характеристику відбування засудженими покарання у виді арешту;
- розкрити правовий статус засуджених до покарання у виді арешту і проблеми його забезпечення;
- охарактеризувати режим як основний засіб виправлення і ресоціалізації засуджених до покарання у виді арешту;
- розробити та сформулювати конкретні теоретичні і практичні

рекомендації, спрямовані на вдосконалення виконання та відбування покарання у виді арешту.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у процесі виконання і відбування покарання у виді арешту.

Предметом дослідження є кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту.

Методи дослідження обрані з урахуванням теми, мети й завдань. Методологічну основу дослідження становлять положення та висновки загальної теорії пізнання. Для реалізації завдань дослідження у роботі було використано такі методи пізнання соціально-правових явищ і процесів: діалектичний метод, що дав змогу розглянути питання кримінально-виконавчої характеристики через призму тісного взаємозв'язку, взаємодії та взаємозумовленості виконання і відбування покарання у виді арешту; за допомогою історико-правового методу здійснено ґрунтовний ретроспективний аналіз кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту (підрозділи 1.1, 1.2); застосування формально-логічного методу дозволило використати його як універсальний спосіб аргументування (підрозділ 3.3); порівняльно-правовий метод надав можливість зіставити національне законодавство про арешт з відповідними нормами законодавства інших держав (підрозділ 2.3); формально-юридичний метод дозволив провести аналіз норм чинного кримінального і кримінально-виконавчого законодавства та виявити властиві йому переваги й недоліки та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання застосування покарання у виді арешту (підрозділи 1.3, 3.2); соціологічний і статистичний методи надали можливість проаналізувати правозастосовну практику виконання і відбування покарання у виді арешту, здійснити обробку офіційної державної і власноручно сформованої статистичної інформації як одного з джерел надходження відомостей про предмет дослідження (підрозділ 3.1).

Нормативно-правову основу дослідження склали Конституція України, міжнародно-правові акти, національне законодавство, а також підзаконні нормативні акти, що регулюють відносини у сфері виконання і відбування покарання.

Емпіричну базу дослідження становлять: результати вивчення 312 особових справ засуджених до покарання у виді арешту; узагальнені опитування 465 працівників установ, де виконується даний вид покарання, результати анкетування 628 осіб, які відбувають даний вид кримінального покарання у семи областях України (Київська, Дніпропетровська, Одеська, Сумська, Хмельницька, Чернігівська, Черкаська), що становить 40 % від загальної кількості цих засуджених, а також статистичні відомості

Державної пенітенціарної служби України щодо кількості засуджених за 2005-2011 рр.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим в Україні комплексним дослідженням кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту. У роботі сформульовано низку наукових положень та висновків, які є новими в теоретичному аспекті й важливими для практики. Зокрема, наукова новизна полягає в тому, що:

вперше:

- обґрунтовано необхідність змін у класифікації покарань у Кримінально-виконавчому кодексі України, зокрема, покарання у виді арешту запропоновано ввести до третього розділу «Покарання у виді позбавлення волі» за ознакою ізоляції від суспільства;

- сформульовано поняття «арештний дім», як специфічної установи з особливим статусом виконання і відбування покарання у виді арешту в умовах суворої ізоляції, з режимом підвищеної безпеки;

- здійснено порівняльний аналіз зарубіжного досвіду виконання покарання у виді арешту, на основі чого зроблено висновок про його можливість використання в Україні, зокрема, в частині розширення можливості спілкування із сім'єю та близькими родичами; надання засудженим особам короткострокових виїздів за межі арештного дому тощо;

- запропоновано, з урахуванням уточнення чинних та запровадження нових кримінально-правових ознак, нову редакцію ч. 1 ст. 50 КК України, а також доповнити наступні статті КВК України: ч. 4 ст. 50; ч. 4, 6 ст. 51; ч. 3 ст. 53; ч. 1 ст. 54;

удосконалено:

- поняття «кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту». Зокрема, на підставі критичного аналізу наявних у кримінально-виконавчій науці визначень доведено, що кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту представляє собою науково-обґрунтовану, базовану на кримінально-виконавчому законодавстві систему складових елементів, які передбачають механізм реалізації персоналом арештного дому засобів виправлення і ресоціалізації засуджених та запобігання вчинення ними повторних злочинів;

- норми чинного законодавства України, зокрема, що стосуються місця відбування покарання у виді арешту (ч. 1 ст. 50 КВК України), а саме визначено, що покарання у виді арешту засуджені відбувають у суворих умовах, що має нетривалий строк, за місцем засудження в арештних домах, а військовослужбовці – на гауптвахтах. Таке визначення ґрунтується на

підставі ступеня суспільної небезпеки досліджених автором складів злочинів, за які судом було призначено покарання у виді арешту;

дістало подальшого розвитку:

- аргументація щодо введення в систему покарань нового виду – арешту як позитивного кроку законодавця, що дасть змогу гуманізувати і розширити сфери покарань, які зменшують навантаження покарання у виді позбавлення волі на певний строк, довічного позбавлення волі;

- низка ключових елементів правового статусу засуджених до покарання у виді арешту, зокрема: каяття, виправлення і ресоціалізація, особиста безпека;

- надання пропозицій щодо необхідності розробки практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення виконання і відбування покарання у виді арешту.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані в різних сферах діяльності, зокрема у:

- *правотворчій діяльності* – висновки та пропозиції, сформульовані у дисертації, можуть бути використані як вихідні положення при підготовці галузевих нормативно-правових актів ДКВС України та розробці загальнодержавних регіональних програм;

- *практичній діяльності* – для розробки і впровадження у практику установ виконання покарання у виді арешту методичних рекомендацій (Акт впровадження Управління ДКВС України у Черкаській області від 27.04.2010 р.);

- *навчально-методичній роботі* – при проведенні занять, підготовці навчальних посібників і методичних рекомендацій з дисциплін кримінального та кримінально-виконавчого права (Акт впровадження Поліцейської фінансово-правової академії від 7.09.2010 р.).

- *науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені положення, узагальнення, висновки і рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки кримінального, кримінально-виконавчого права, а також для проведення подальших досліджень у цьому напрямку (Акт впровадження ДДУВС від 23.02.2011).

Апробація результатів дисертації. Висновки, положення, пропозиції й рекомендації, сформульовані у дослідженні, обговорювалися на кафедрі кримінального права та криминології Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ і впроваджені в навчальний процес шляхом їх використання при розробці лекційних курсів та робочих навчальних програм з дисциплін кримінального та кримінально-виконавчого права. Основні результати дослідження були оприлюднені та доповідалися на міжнародних й всеукраїнських науково-практичних конференціях і

семінарах: «Державна політика у сфері кримінальної юстиції та забезпечення правопорядку в Україні» (м. Дніпропетровськ, 2008 р.), «Наука-2009: теоретичні та прикладні дослідження» (м. Черкаси, 2009), «Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні» (м. Бровари, 2010), «Актуальні проблеми розкриття та розслідування злочинів у сучасних умовах (м. Запоріжжя, 2010 р.).

Публікації. За результатами дисертаційного дослідження опубліковано чотири статті у виданнях, затверджених ВАК України як фахові з юридичних наук, 3 тези доповідей на науково-практичних конференціях і семінарах.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, 3 розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації становить 232 сторінки, з яких: основний текст – 194 сторінки, додатки – 19 сторінок, список використаних джерел складається зі 181 найменування і викладений на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено стан наукової розробки проблеми, зв'язок роботи з науковими планами та програмами. Сформульовано мету та завдання, визначено об'єкт, предмет і методи дослідження, обґрунтовано наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, наведені відомості про їх апробацію та дані публікації автора.

Розділ 1. «Загальна характеристика виконання і відбування покарання у виді арешту» складається з трьох підрозділів.

Підрозділ 1.1. «Витоки становлення та розвитку покарання у виді арешту» присвячений аналізу генезису арешту як виду кримінального покарання, історії удосконалення законодавства щодо регламентації його виконання та відбування. Виокремлено періоди розвитку і становлення арешту з часів чинності Військових артикулів російського царя Петра I, початку його застосування на території сучасної України і до теперішнього часу. З'ясовано, що арешт за часів Радянського Союзу фактично було замінено на короткострокове позбавлення волі. Зазначено, що на момент введення законодавцем покарання у виді арешту засуджені до короткострокового позбавлення волі складали близько 5% від загальної кількості осіб, які утримувалися в установах виконання покарань мінімального рівня безпеки, що в абсолютних цифрах становило більше ніж 40 тис. засуджених. Зроблено висновок, що арешт, як вид

кримінального покарання, в сучасних умовах перебуває на стадії свого становлення і закріплення в системі видів покарань, крім того, він потребує окремого наукового супроводу та подальшого дослідження його кримінально-виконавчих засад, зокрема, правового статусу суб'єктів виконання, режиму відбування тощо.

У підрозділі 1.2. *«Поняття та зміст покарання у виді арешту»* зазначено, що арешт як основний вид покарання застосовується до будь-яких осіб, за винятком осіб віком до 16 років, вагітних жінок, які мають дітей віком до семи років, і вирізняється серед інших видів покарання досить суворими умовами тримання засуджених. Надано визначення поняття та ознаки арешту у контексті його загальних рис власне як покарання та його специфічних ознак, як окремого виду покарання. Зазначено видову відокремленість арешту від позбавлення волі на певний строк. Доведено, що ці два означених покарання є різними видами покарання, незважаючи на їх змістовну схожість. Систематизовано види покарань та з'ясовано їх місце в системі покарань. На основі аналізу запропоновано удосконалення класифікації покарань у чинному КВК України. Окреслено засади та складові кримінально-виконавчої характеристики арешту. Зроблено висновок, що при застосуванні покарання у виді арешту засуджений піддається не тільки впливу певних обмежень, а й зазнає суттєвої зміни власного правового статусу, оскільки злочин і його правовий наслідок – покарання – відокремлюють винну особу від усіх інших громадян, зобов'язуючи її до виконання специфічних обов'язків, правил та заборон, забезпечуючи їй, відповідно, дотримання певних специфічних прав та законних інтересів. Результати зведених даних свідчать про широке призначення даного виду покарання у випадках вчинення особою, яка раніше відбувала покарання, нового злочину.

У підрозділі 1.3. *«Удосконалення виконання і відбування покарання у виді арешту»* визначено основні напрямки поліпшення законодавчої техніки та напрямки удосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та кримінально-виконавчого законодавства щодо арешту. Визначено та підтверджено відповідність зроблених теоретичних висновків міжнародному законодавству щодо правового регулювання порядку та умов виконання та відбування кримінальних покарань. Запропоновано зміни нормативно-правового забезпечення виконання і відбування покарання у виді арешту з урахуванням останніх надбань теорії та застосування сучасних методів юридичної техніки. Встановлено, що погашення судимості осіб, засуджених до арешту, відбувається після строку покарання та за умови, що за час відбування особи в арештному домі вона не вчинить нового злочину.

Надано аргументовані пропозиції щодо внесення змін до кримінального, кримінально-виконавчого законодавства, зокрема до статті 50 КК України та статей 50, 51, 53, 54 КВК України.

Розділ 2. «Характеристика виконання покарання у виді арешту» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1. *«Правове регулювання виконання покарання у виді арешту»* досліджується правовий базис існування покарання у виді арешту. Проаналізовано нормативно-правові акти, які забезпечують порядок і умови виконання та відбування покарання у виді арешту. Підкреслюється, що кримінально-виконавче законодавство визначає, як правило, окреме місце для відбування цього покарання, частіше за все це місце іменується як арештний дім. Зазначено, що під час відбування покарання у виді арешту в спеціально створеній установі засуджені до арешту повинні утримуватися окремо від засуджених до інших покарань чи осіб, які утримуються під вартою. З урахуванням того, що КВК України чітко встановлено правила окремого тримання засуджених за ознаками статі, віку, минулого досвіду перебування в місцях виконання покарання у виді позбавлення волі, за умови, якщо судимість не знята і не погашена, зроблено висновок, що покарання у виді арешту є певною альтернативою покаранню у виді позбавлення волі на певний строк. У роботі звертається увага щодо необхідності поширення на осіб, що відбувають покарання у виді арешту, норм харчування, матеріально-побутового та медичного обслуговування, які встановлені для осіб, котрі відбувають покарання у виді позбавлення волі.

У підрозділі 2.2. *«Суб'єкти виконання покарання у виді арешту»* визначено установи, в яких повинно виконуватися покарання у виді арешту, а саме арештні дома. Визначено їх ознаки: це – установа виконання покарань; арештний дім є окремою (специфічною) для даного виду покарання установою виконання покарання; територіальна локалізація означених установ (в межах адміністративно-територіальної одиниці); арештний дім, як установа виконання покарання, що повинен забезпечувати належні умови утримання засуджених із забезпеченням виконання умов, зазначених у законі; на означені установи покладаються обов'язки щодо забезпечення умов ізоляції; арештні дома повинні забезпечувати притаманний арешту, як виду покарання, суворий режим. Звертається увага на дефініцію поняття ізоляції та його правову характеристику, визначення режиму, на який покладено забезпечення дотримання ізоляції у ракурсі арешту. Зазначено, що вміст отриманих засудженими до арешту передач, посилок і бандеролей частіше за все обмежується предметами першої потреби та предметами одягу за сезоном. Акцентовано увагу на тому, що

згідно з результатами дослідження, 31,2 % осіб скористалися своїм правом на отримання грошових переказів і у 21,1 % випадків ці кошти витратили на додаткові оплачувані послуги, як правило, медичного характеру. Доведено, що виконання цього покарання, по-перше, не потребує етапування засудженого до місця відбування ним покарання, а, по-друге, ізоляція засудженого на досить короткий проміжок часу навряд чи здатна спричинити той негативний, а часто занадто шкідливий психологічний вплив на особистість, який є одним з практично неминучих наслідків перебування особи в місцях позбавлення волі.

У підрозділі 2.3. «Порівняльно-правовий аналіз порядку виконання покарання у виді арешту в державах ближнього зарубіжжя» з'ясовано, що для кримінально-виконавчого законодавства України, як і для більшості зарубіжних країн, досить характерним є призначення покарання у виді арешту. Аналіз нормативно-правового забезпечення порядку виконання та відбування покарання у виді арешту, передбаченого кодексами країн СНД, свідчить, що в Російській Федерації даний вид покарання не виконується у зв'язку з відсутністю арештних домів, в інших країнах: Республіці Молдова, Республіці Білорусь, Литві, Латвії, Грузії, Киргизії, за деякими винятками, – має схожі риси. На підставі порівняльно-правового аналізу кримінально-виконавчого законодавства цих держав із національним законодавством автором визначено спільні ознаки арешту, а саме: арешт відбувається в окремих, спеціально прилаштованих для цього установах; арешт полягає в суворій ізоляції від суспільства; застосовується окреме тримання різних категорій засуджених та значна кількість режимних обмежень. З аналізу порядку виконання арешту в країнах ближнього зарубіжжя зроблено висновок про наявність схожих тенденцій щодо здійснення правового регулювання виконання та відбування цього покарання. Аргументовано, що позитивним надбанням виконання і відбування покарання у виді арешту є: можливість отримання засудженими передач, посилок і бандеролей і предметів одягу за сезоном; проведення із засудженими загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; створення умов для виконання засудженими робіт з господарського обслуговування, тримання окремо від інших категорій засуджених осіб, які раніше відбували покарання у виправних установах та які мають судимість, заборона пересування засудженого до арешту без конвою тощо.

Розділ 3. «Характеристика відбування покарання у виді арешту» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Характеристика засуджених до покарання у виді арешту» наведено авторське формулювання поняття „особа засудженого” та її

характеристику, що підлягають дослідженню. З'ясовано, що чільне місце у дослідженні особи, засудженої до арешту, займають стать, вік, сімейний стан та освітній рівень. До соціально-демографічних ознак у структурі кримінально-виконавчої характеристики автор відносить наступні показники: вік, стать, сімейний стан, освітній рівень, трудову діяльність, громадянство. Досліджено соціально-демографічні дані цих осіб, з'ясовано, що кількість одружених (24,2 %) та неодружених (31,3 %) засуджених суттєво не відрізняється, є практично однакова. На думку автора, певним недоліком покарання у виді арешту є: втрата соціально-корисних зв'язків із соціальним середовищем (16,4 %), судимість. Аргументовано, що позитивним надбанням покарання у виді арешту є збереження сім'ї (42,5 %). Доведено, що завдяки листуванню засуджені до арешту підтримують тісні стосунки із батьками (49, %), дружиною та дітьми (39,8 %), родичами (17,2 %) та іншими особами (5,5 %). Обґрунтовано необхідність підтримання контактів із родичами, близькими та іншими особами. Визначено, що засуджені до арешту спілкуються із власної ініціативи з представниками громадських організацій (24,2 %), зокрема під час відвідувань ними установи (17,9 %).

У підрозділі 3.2. «Кримінально-правова характеристика засуджених до арешту» дисертантом серед домінуючих злочинів, за вчинення яких особа засуджується до покарання у виді арешту, виокремлено, зокрема, злочини проти життя та здоров'я особи (ст. 124 КК України) – 2,3 %, (ст. 125 КК України) – 3,1 %; злочини проти волі, честі та гідності особи (ст. 150 КК України) – 5,5 %; злочини проти власності (ст. 185 КК України) – 14,8 %, (ст. 186 КК України) – 5,5 %; злочини у сфері господарської діяльності (ст. 221 КК України) – 5,8 %, (ст. 226 КК України) – 5,5 %; злочини проти довкілля (ст. 246 КК України) – 6,3 %; злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст. 309 КК України) – 6,3 %, (ст. 310 КК України) – 4,7 %; злочини проти правосуддя (ст. 389 КК України) – 6,8 %, (ст. 395 КК України) – 2,6 %. Решта злочинів склали незначний відсоток у структурі призначеного за їх вчинення покарання у виді арешту. Майже у 40 % випадків, за даними дослідження, суди призначали даний вид покарання саме до осіб, які не мали попередніх судимостей; у 10,2 % – особи вже мали одну судимість; у 13,3 % – мали дві судимості, а 16,4 % – мали більше трьох судимостей. Решта опитаних нами респондентів не надала потрібної інформації. Сукупний термін перебування у місцях позбавлення волі особами, котрі вже мали попередні судимості, становить від 3 до 5 років (61 %); від 5 до 10 років (17,2 %); 10 і більше (21,8 %).

У підрозділі 3.3. «Кримінально-виконавча характеристика засуджених, які відбувають покарання у виді арешту» визначена її

структура, до якої включено наступні елементи: режим відбування цього виду покарання; правовий статус засуджених до арешту, умови відбування покарання; соціально-психологічна характеристика і ступінь виправлення. Проаналізовано режим виконання та відбування арешту, надано визначення поняття та його ознаки. Розкрито зміст правового статусу засуджених до арешту у сукупності їх прав, обов'язків та законних інтересів, з'ясовано умови відбування арешту в установі виконання покарання. Підкреслюється, що соціально-психологічна характеристика засуджених до арешту відіграє важливу роль при визначенні стану виправлення засуджених. Обґрунтовано доцільність застосування до засуджених такого заходу заохочення як подяка (79 %) і зняття раніше накладеного стягнення (21 %). При цьому під час опитування засуджених встановлено, що заохочення, яке надавалось правами начальника арештного дому (слідчого ізолятора) склало (72 %), заступником начальника арештного дому (слідчого ізолятора) – 28 %. Відносно стягнень, які застосовуються до засуджених, що відбувають покарання у виді арешту, то, на жаль, встановлено тенденцію до широкого використання адміністрацією найбільш суворого виду стягнення – поміщення засуджених у карцер строком до 10 діб (61 %). Зроблено висновок, що законодавча неурегульованість загальноосвітнього та професійно-технічного навчання засуджених до арешту, відсутність оплати за результатами їх праці зменшує навантаження на засоби виправлення і ресоціалізації даних засуджених. Запропоновано передбачити у Кримінально-виконавчому кодексі України норму яка б передбачала можливість залучення засуджених до покарання у виді арешту до робіт з господарського обслуговування арештних домів. Доведено, що найбільш доцільним для засуджених, які відбувають покарання у виді арешту є індивідуальні та групові методи роботи, що повинні бути зведені до комплексу заходів, котрі максимально направлені на виправлення і ресоціалізацію засуджених.

ВИСНОВКИ

У дисертації вирішено конкретне наукове завдання, що дозволило представити в якісних і кількісних показниках узагальнення дослідницької роботи й отримані нові науково обґрунтовані результати щодо розроблення пропозицій, спрямованих на вдосконалення чинного законодавства з виконання і відбування покарання у виді арешту, що підтверджується відповідними актами впровадження.

1. Закладене науковцями теоретичне й практичне підґрунтя

кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту висвітлює лише окремі її аспекти. Комплексне ж фундаментальне дослідження з означеної проблематики в науці кримінально-виконавчого права в Україні не проводилось, а відтак існує потреба у подальшому науковому пошуку щодо розв'язання ряду питань як на теоретичному, так і прикладному рівні.

2. Визначено специфічні ознаки, які є визначальними для кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту, зокрема: короткочасність строку призначення покарання, місце відбування покарання, правовий статус, ступінь виправлення і ресоціалізації.

3. Зазначено, що існуюча в Україні законодавча база щодо виконання покарання у виді арешту і відбування його засудженими особами є цілком достатньою і позитивним кроком держави в контексті прогресивної системи покарання. Таке положення підтверджено як у ретроспективному, так і в сучасному стані означеної правозастосовної практики. Це логічно впливає зі змісту кримінально-виконавчих відносин, пріоритетними суб'єктами яких є засуджені та працівники арештного дому. Усі інші учасники цих відносин (державні органи, громадські організації, близькі родичі засуджених тощо) мають право надавати допомогу арештному дому для забезпечення належного контролю за виконанням і відбуванням цього виду покарання.

4. Проведений аналіз арешту, як виду кримінального покарання, у сукупності кримінально-правової і кримінально-виконавчої характеристики дозволив запропонувати авторську дефініцію арешту, що є видом кримінального покарання, призначається особі, винній у вчиненні злочину невеликої та середньої тяжкості, і полягає у короткочасному триманні засудженого у специфічній установі виконання покарань – арештному домі – в умовах фізичної ізоляції та режимних умовах підвищеної суворості.

5. Запропоновано виокремлення двох критеріїв визначення суворості покарання у виді арешту: режимні умови, яких зазнає засуджений під час відбування покарання, та строк покарання. Зроблено висновок, що арешт є покаранням із режимом підвищеної суворості, а тому, повинен займати особливе місце в системі покарань. Визначено, що покарання у виді арешту сформовано в межах доктринальної моделі нового Кримінального кодексу України і є новим видом покарання для пенітенціарної системи, що зумовлює розробку, прийняття та здійснення заходів з боку держави з метою його адаптації до сучасних умов його виконання і відбування.

6. З'ясовано, що основними дослідницькими категоріями даної наукової роботи є поняття кримінально-виконавчої характеристики порядку і

умов виконання й відбування покарання у виді арешту. Що стосується першого із них, то кримінально-виконавча характеристика представляє собою науково обґрунтовану, базовану на кримінально-виконавчому законодавстві систему складових елементів, які передбачають механізм реалізації персоналом арештного будинку каяття засуджених та проведення з ними певної корекційної роботи. Поняття «порядок і умови виконання і відбування покарання у виді арешту» передбачає собою спільну діяльність різних суб'єктів у межах арештного дому.

7. Обґрунтовано, що діалектична природа соціально-правових явищ вимагає одночасної індивідуалізації та диференціації покарання. Кримінально-виконавче законодавство визначає, як правило, окреме місце для відбування цього покарання. Як правило, це місце іменується арештним домом. Щодо відбування арешту в спеціально створеній установі такого роду, то доведено, що засуджені до арешту повинні утримуватися окремо від засуджених до інших покарань чи осіб, які утримуються під вартою.

8. Визначено, що у КВК інших держав часто зазначається, що арешт полягає в суворій ізоляції від суспільства. Це вказує на значну кількість правообмежень ізоляційного характеру, котрі застосовуються до засудженого, який відбуває покарання у виді арешту, та звужує його зв'язки із навколишнім світом. Запропоновано визначити покарання у виді арешту як шоківу терапію для особи, яка вчинила злочин.

9. З урахуванням системно-структурних та синергетичних зв'язків між персоналом арештного дому і засудженим, з'ясовано, що покарання у виді арешту є альтернативою позбавлення волі на певний строк, і встановлено, що процедура його виконання забезпечується на рівнях певних соціальних груп та на рівні окремих виконавців. Актуальним є створення сучасного арештного дому європейського зразка та формування системи рекомендацій щодо оптимальної процедури виправлення і ресоціалізації засуджених до покарання у виді арешту, а також інтеграції результатів накопиченого досвіду виконання і відбування даного виду покарання в умовах ізоляції засудженої особи.

10. На підставі аналізу конкретних рішень персоналу арештного дому визначено, що в процесі виконання і відбування покарання у виді арешту засудженому встановлено такі види заборон: затуляти оглядове вічко; створювати конфліктні ситуації з іншими засудженими та персоналом установи; установлювати зв'язки з особами, які тримаються в інших камерах; мати побачення з родичами та іншими особами, за винятком адвокатів або інших фахівців у галузі права, які за законом мають право на надання правової допомоги особисто чи за дорученням юридичної особи; одержувати

посилки (передачі) і бандеролі, за винятком посилок (передач), що містять предмети одягу за сезоном.

11. У структурі кримінально-правових ознак осіб, засуджених до арешту, виділено наступні: строк призначеного покарання, кількість попередніх судимостей, розподіл засуджених за статтями КК України. Значення цих ознак у структурі кримінально-виконавчої характеристики полягає у наступному: по-перше, визначає ступінь криминогенної зараженості осіб; по-друге, персонал виправних установ, враховуючи ці ознаки, спрямовує свою роботу на усунення деформацій особистості; по-третє, важливість соціально корисних зв'язків із рідними та близькими, як підтверджують наші дослідження, залишається одним із ключових напрямів у формуванні позитивної перспективи на майбутнє для цих засуджених.

12. На підставі аналізу особових справ засуджених до покарання у виді арешту визначено, що серед них є певна кількість осіб, які мають суттєвий кримінальний досвід, а саме: 10,2 % мають по одній судимості; 13,3 % – дві, а 16,4 % мають більше трьох судимостей. Запропоновано враховувати ці ознаки у кримінально-виконавчій характеристиці, надано висновок про складну адаптацію цих засуджених до соціального середовища.

13. Визначено, що призначений судом строк покарання суттєво впливає на поведінку засудженого у період його адаптації, та формує модель поведінки на найближче майбутнє. У більшості випадків за вироком суду призначається його максимальний термін – шість місяців (35,2 %). Запропоновано персоналу арештного дому звертати особливу увагу на психологічний стан засудженого. Важливим є робота психологів, які працюють у слідчому ізоляторі, та звертають увагу на організацію допомоги засудженому у подоланні труднощів адаптаційного періоду, викликаних зміною звичного оточення.

14. Зроблено загальний висновок, що кримінально-виконавчою практикою на порядок денний поставлено питання про удосконалення нормативно-правового забезпечення виконання і відбування покарання у виді арешту з урахуванням останніх надбань теорії та застосування сучасних методів юридичної техніки.

15. Обґрунтовано необхідність внесення змін і доповнень:

- ч.1 ст. 50 КК України викласти в такій редакції: *„Покарання у виді арешту застосовується за злочини невеликої чи середньої тяжкості, а також при призначенні більш м'якого покарання, заміни невідбутої частини покарання більш м'яким та звільнення від покарання на підставі Закону України «Про амністію» або акта помилування в триманні*

засудженого в умовах ізоляції і встановлюється на строк від одного місяця до одного року”;

- доповнити ч. 4 ст. 50 КВК України і викласти її в такій редакції: „Арештний дім – це специфічна установа Державної пенітенціарної служби України із особливим статусом виконання і відбування покарання у виді арешту в умовах суворої ізоляції, з режимом підвищеної безпеки”;

- доповнити ч. 4 ст. 51 КВК України наступним реченням: „За виняткових обставин дозволити засудженому до арешту одержання раз на місяць посилок (передач). Посилки (передачі), що надходять на ім'я засудженого, підлягають огляду. Порядок огляду та вручення їх засудженому встановлює начальник арештного дому”;

- доповнити ч. 6 ст. 51 КВК України реченням наступного змісту: „Засуджені мають право отримувати раз на місяць короткострокове побачення з близькими родичами та іншими особами, та за виняткових обставин їм може бути надано право на телефонну розмову з близькими родичами”;

- доповнити ч. 3 ст. 53 КВК України і викласти її в такій редакції: „Хворих, засуджених до покарання у виді арешту, у випадку потреби направляють на лікування у лікарню за місцем відбування покарання під вартою. Охорона засуджених у межах лікарні здійснюється органами внутрішніх справ за місцем дислокації арештного дому”.

- ч. 1 ст. 54 КВК України викласти в такій редакції: „За сумлінну поведінку до осіб, засуджених до арешту, можуть застосовуватися заходи заохочення у вигляді подяки, дострокового зняття раніше накладеного стягнення, отримання посилки (передачі) або бандеролі”.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Авраменко А.М. Порівняльний аналіз арешту і короткострокового позбавлення волі / А.М. Авраменко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: збірник наукових праць. – 2008. – № 3 (39). – С. 150-157.

2. Авраменко А.М. Виконання покарання у виді арешту відповідно до міжнародних стандартів поводження із засудженими / А.М. Авраменко // Південноукраїнський правничий часопис: науковий журнал. – 2009. – № 1 (39). – С. 53-55.

3. Авраменко А.М. Порівняльний аналіз порядку виконання покарання

у виді арешту в Україні та Російській Федерації / А.М. Авраменко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Право». – Вип. 12. – 2009. – С. – 100-107.

4. Авраменко А.М. Моніторинг засуджених, які відбувають покарання у виді арешту / А.М. Авраменко // Вісник Запорізького юридичного інституту Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. – 2010. – № 2. – С. 163-169.

5. Авраменко А.М. Взаємодія установ виконання покарань з державними та недержавними організаціями щодо виконання покарання у виді арешту / А.М. Авраменко // Наука-2009: теоретичні та прикладні дослідження: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 23-24 квіт. 2009 р.). – Черкаси: СУЕМ, 2009. – С. 60-61.

6. Авраменко А.М. Характеристика осіб, засуджених до покарання у виді арешту / А.М. Авраменко // Захист прав і свобод людини і громадянина в Україні: Матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Бровари, 11-12 лют. 2010 р.). – Чернігів: КП «Видавництво Чернігівські обереги», 2010. – С. 15-16.

7. Авраменко А.М. Соціально-демографічна характеристика засуджених до покарання у виді арешту / А.М. Авраменко: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 5 листоп. 2010 р.). – у 3 ч. – Запоріжжя: Юридичний ін-т ДДУВС, 2010. – Ч. 3. – С. 189-191.

АНОТАЦІЇ

Авраменко А. М. Кримінально-виконавча характеристика покарання у виді арешту. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та криминологія; кримінально-виконавче право. – Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Дніпропетровськ, 2011.

У дисертації здійснено комплексне та системне дослідження актуальних питань кримінально-виконавчої характеристики покарання у виді арешту. Проаналізовано витоки становлення і розвитку сучасної наукової розробки порушеної проблеми в кримінально-виконавчій науці, розкрито поняття та зміст покарання у виді арешту в контексті кримінально-правової і кримінально-виконавчої характеристики. Детально розглянуто порядок і умови виконання покарання у виді арешту в межах кримінально-виконавчої характеристики. Визначено суб'єкти виконання покарання у виді арешту і надано їм характеристику. Здійснено порівняльний аналіз виконання і відбування покарання у виді

арешту у зарубіжних країнах. Розкрито правовий статус засуджених до покарання у виді арешту і проблеми його забезпечення, надано ґрунтовну характеристику режиму як основного засобу виправлення і ресоціалізації засуджених, розроблено та сформульовано теоретичні і практичні рекомендації, спрямовані на вдосконалення виконання і відбування покарання у виді арешту.

Ключові слова: кримінально-виконавча характеристика, покарання, арешт, засуджені, правовий статус, режим, арештний дім.

Авраменко А. Н. Уголовно-исполнительная характеристика наказания в виде ареста. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Днепропетровский государственный университет внутренних дел, Днепропетровск, 2011.

Диссертация является первым в Украине комплексным научным исследованием вопросов уголовно-исполнительной характеристики наказания в виде ареста. В диссертации проведено теоретическое обобщение и предложено новое решение научного задания, которое состоит в решении проблемных вопросов исполнения и отбывания наказания в виде ареста. Констатировано, что уголовно-исполнительная теория вместе со смежными правовыми и социальными науками должна комплексно исследовать проблему деятельности арестных домов в отношении такого наказания, как арест.

На основании определения понятия и сущности данного наказания содержательное наполнение получило понятие уголовно-исполнительной характеристики наказания в виде ареста, её значение для применения основных средств исправления и ресоциализации. Исследовано зарождение и формирование уголовно-исполнительной характеристики осуждённых к наказанию в виде ареста, раскрыты ее признаки и критерии.

Для достижения целей диссертации и решения поставленных в ней задач рассмотрены место и роль наказания в виде ареста в системе уголовных наказаний. Детально изучены порядок исполнения и условия отбывания уголовного наказания в виде ареста, что позволило сформулировать соответствующие предложения по усовершенствованию норм уголовно-исполнительного законодательства.

В работе раскрыты роль и значение субъектов исполнения наказания в виде ареста, показаны пути их взаимодействия, формы и методы работы с осужденными. Осуществлен сравнительный анализ исполнения наказания в виде ареста в Украине и зарубежных государствах, на основе чего сделаны

выводы о положительных и отрицательных характеристиках зарубежного опыта, а также о внедрении в деятельность Государственной пенитенциарной службы Украины положительных форм и методов работы с осужденными к наказанию в виде ареста.

Следует обратить внимание на возможность получения осужденными передач, посылок и бандеролей, предметов одежды по сезону; проведения с данной категорией осужденных общеобразовательного и профессионально-технического обучения; создания условий для выполнения хозяйственных работ. Рассмотрены существующие права и обязанности осужденных, отбывающих наказание в виде ареста, а также изучены их социально-психологические особенности в контексте уголовно-исполнительной характеристики. Исследована уголовно-исполнительная характеристика в структуре основных средств исправления и ресоциализации осужденных, отбывающих наказание в виде ареста, что позволило оценить эффективность их применения персоналом арестных домов. Сделаны выводы и сформулированы предложения, направленные на усовершенствование исполнения и отбывания наказания в виде ареста.

***Ключевые слова:** уголовно-исполнительная характеристика, наказание, арест, осужденные, правовой статус, режим, арестный дом.*

Авраменко А. М. Criminal-executive characteristic of punishment as arrest. –Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of jurisprudence on speciality 12.00.08 – Criminal Law and Criminology; Criminal-Executive Law. – The Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs, Dnipropetrovs'k, 2011.

In the dissertation complex and system research of pressing questions of the criminal – executive characteristic of punishment as arrest is carried out. Sources of becoming and development of modern scientific development of the given problem in a criminal-executive science are analyzed, the concept and the contents of punishment as arrest in a context of the criminal-legal and criminal – executive characteristic are opened. The order and conditions of serving of punishment as arrest is in details considered within the limits of the criminal – executive characteristic. Subjects of execution of punishment as arrest are determined and their characteristic is given. The comparative analysis of execution and serving of punishment as arrest in foreign countries is carried out. The legal status condemned to punishment as arrest and a problem of his(its) maintenance is opened, the detailed characteristic of a mode as basic means of correction and resocialization of condemned is given, the theoretical and practical recommendations directed on

improvement of execution and serving of punishment as arrest are developed and formulated.

Key words: *criminal-executive characteristic, punishment, the arrest, condemned, legal status, mode, arrest house.*

Відповідальний за випуск –
кандидат юридичних наук *Примаченко В.Ф.*

Підп. до друку 09.06.2011 р. Формат 60x84/16. Гарнітура – Times. Друк – RISO.
Ум.-друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Замовлення № А-142.

Редакційно-видавничий відділ ДДУВС
49005, м. Дніпропетровськ, просп. Гагаріна, 26